

Zvâcnirea realului și întrezărirea clasei. Pentru o filosofie politică a referendumului¹

(For a political philosophy of the referendum)

Emanuel COPILAȘ

***Abstract:** Making use of the most recent empirical data available with reference to the referendum regarding the acceptance of marriages between persons of the same sex, this paper proposes a political philosophy of the whole event, pointing it, with the help of philosophers and psychoanalysts like Lacan, Hegel, Marx and Sartre - in terms like the name-of-the-father, chains of signification, potentialities, ethics, morality, class, group and seriality.*

Keywords: *jouissance, ideology, democracy, class, humanrights.*

Introducere

A trecut referendumul, au apărut datele oficiale ale Biroului Electoral Central (BEC) referitoare la prezența la vot, indignările morale care au animat cei doi poli principali ai întregului demers („tradiționaliști” și „progresiști”, o dihotomie schematică și provocatoare de confuzii, după cum voi încerca să arăt) s-au mai temperat. E timpul să aruncăm, pornind de la referendum, o privire mai cuprinzătoare asupra anului politic 2018 și nu numai, anul centenarului, anul unor diviziuni sociale și ideologice profunde, cu mize și simbolistici politice pe măsură. Mai ales că e pe sfârșite,

fapt care anticipează deja zborul bufniței Minervei, perspectiva diacronică aplicabilă cu succes unei perioade istorice încheiate deja sau care este aproape de final.

Inițiat de către Coaliția pentru Familie (CpF), o „inițiativă civică fără personalitate juridică”, așa cum putem citi pe site-ul acesteia, referendumul pentru păstrarea familiei „tradiționale” viza modificarea textului *Constituției* pentru a defini căsătoria nu ca pe un aranjament legal între soți, așa cum este în prezent, ci ca uniune juridică posibilă numai între un bărbat și o femeie. Miza întregului demers o reprezenta desigur împiedicarea pe viitor a parteneriatelor civile între

persoanele de același sex; termenul „soț”, așa cum apare acum în textul *Constituției*, este neutru, sau cel puțin ambiguu din punct de vedere al genului, iar parteneriatul civil între persoane de același sex este oricum interzis.

Înregistrând o prezență totală la vot de 20,41%, cu aproape zece procente mai puțin decât era necesar pentru atingerea pragului de validare de 30%, referendumul a fost invalidat. Să nu ne pripim în a atribui unilateral acest eșec CpF, tradiționaliștilor, reacționarilor, homofobilor. El este, în aceeași măsură, un eșec al taberei autointitulate „progresiste”. Datele oficiale ale BEC, baza oricărei discuții serioase și sistematice despre acest subiect, sunt interesante și contra-intuitive deoarece oferă, în termenii psihanalistului Jacques Lacan, o neașteptată străfulgerare a realului, a restului de efectivitate care scapă ocazional, și pentru scurt timp, echivalențelor simbolice omniprezente, strecurându-se prin interstițiile („tăieturile”) dintre ele, opunând deci rezistență la semnificare și antrenând astfel oportunitatea unor șanse politice noi, poate chiar nebănuite până atunci.

Metodologie

Dincolo de secțiunea introductivă de mai sus, articolul este structurat în felul următor: secțiunea următoare

cuprinde o prezentare generală a datelor statistice referitoare la rezultatele votului pentru referendum pe județe. Începe cu o departajare a județelor conform unor categorii de procente variind între 5-10% și 30-35%, continuă cu un grafic în care este ilustrată prezența la vot pentru fiecare județ în parte și se încheie cu o figură care compară prezența la vot în mediul rural, respectiv în mediul urban. În continuare urmează o analiză filosofico-politică a datelor și a comportamentului electoral al cetățenilor români cu această ocazie, analiză care îi angajează pe Jacques Lacan, G.W.F. Hegel, Karl Marx, respectiv pe Jean-Paul Sartre. În sfârșit, concluziile oferă o raportare de ansamblu la diferitele grupuri sociale și politice care au avut o poziție ferm conturată la nivel public în privința referendumului. Articolul se termină în cheie lacaniană, argumentând în favoarea expunerii nu numai a considerentelor economice, politice, ideologice, sociale sau culturale care favorizează ascensiunea comportamentelor nedemocratice, ci și a celor psihanalitice.

Câteva date statistice

Conform BEC, prezența la vot pe județe a variat între 8,5% (Covasna) și 30,67% (Suceava).

Tabelul nr. 1. Prezența la vot pe categorii de procente

Prezența la vot (%)	5-10%	10-15%	15-20%	20-25%	25-30%	30-35%
Județe	Covasna	Constanța, Harghita, Satu Mare, Sibiu, Tulcea	Argeș, Brașov, Cluj, Galați, Gorj, Ialomița, Ilfov, Maramureș, Mun. București, Mureș, Prahova, Timiș, Vaslui, Vâlcea	Alba, Arad, Bacău, Brăila, Buzău, Caraș-Severin, Călărași, Dolj, Hunedoara, Iași, Sălaj, Teleorman, Vrancea	Bihor, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Dâmbovița, Mehedinți, Neamț, Olt	Suceava

Figura nr. 1. Grafic prezența la vot (primele 21 județe ordonate alfabetic)

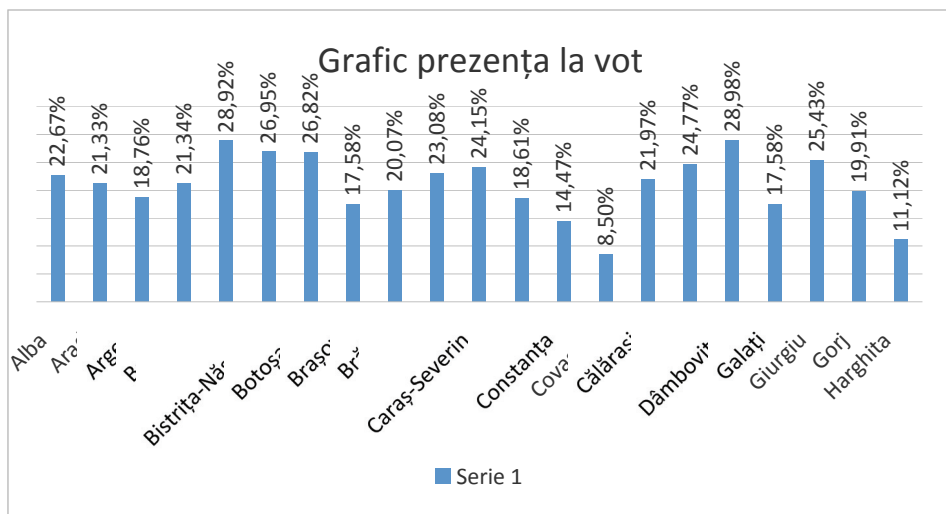

Figura nr. 2. Grafic prezență la vot (ultimele 21 județe ordonate alfabetic)

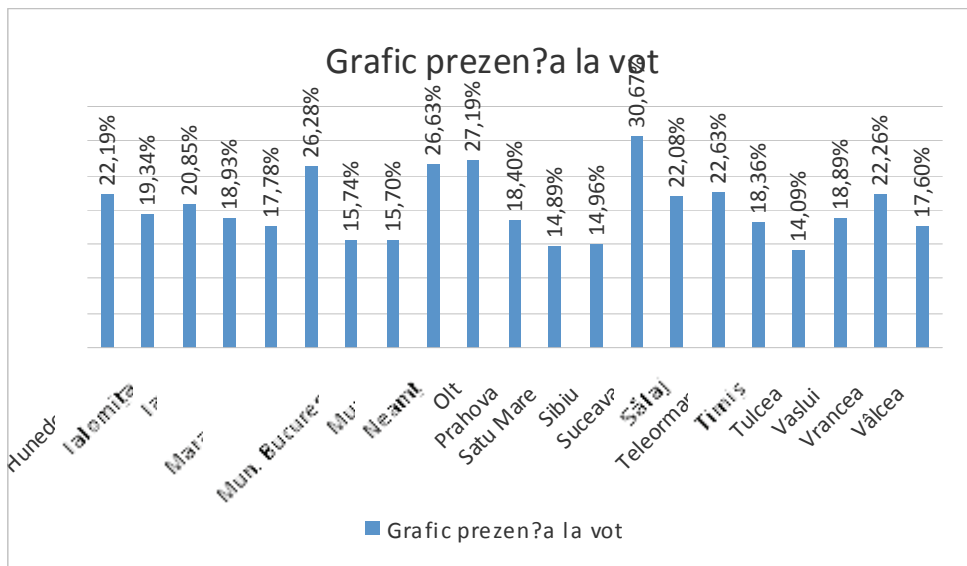
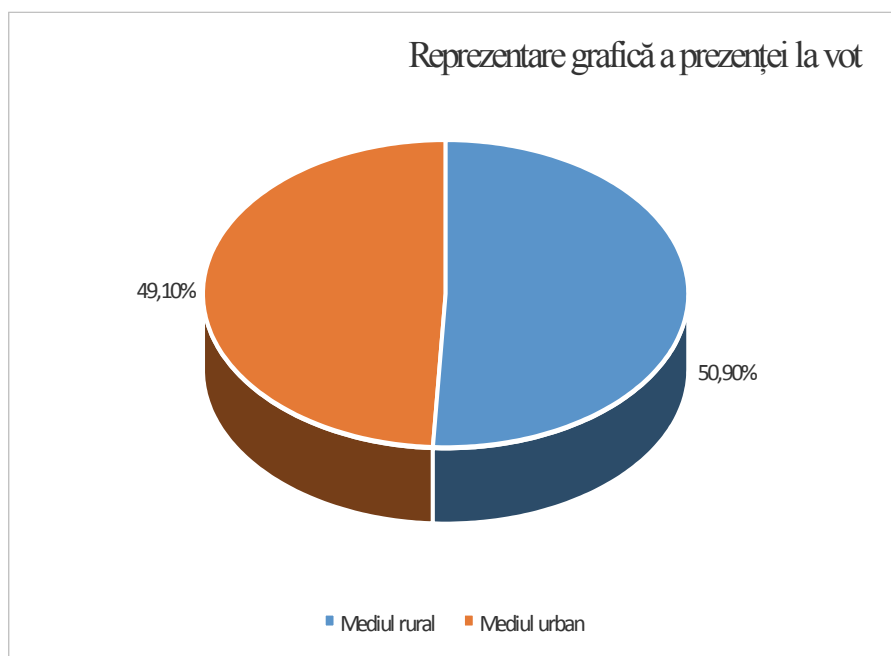

Figura nr. 3. Prezența la vot în mediul urban și în mediul rural

Sursa: adaptare date BEC, <http://prezenta.bec.ro/>.

Două observații rapide: în cadrul participării per ansamblu reduse la referendum, cele mai multe județe s-au încadrat în jumătatea superioară a ratei de participare, de peste 15%: 14 județe cu o participare la vot între 15-20%, 13 județe cu o participare la vot între 20-25%. Asta înseamnă 27 de județe dintr-un total de 41. Apoi, respectivele județe sunt neomogene din punct de vedere al dezvoltării socio-economice, invalidând corelații bazate mai degrabă pe prejudecăți, cum că județele sărace sunt mai religioase și deci mai predispuse la a vota împotriva parteneriatului civil între persoane de același sex, respectiv că județele mai bogate nu sunt atât de religioase, fiind deci implicit mai tolerante, mai deschise la acceptarea diversității sexuale și nu numai. În cadrul procentului de participare de 15-20% găsim surprinzător de multe județe dezvoltate sau foarte dezvoltate: Brașov, Cluj, Ilfov, mun. București, Ialomița, Timiș, Iași, Prahova. Cu alte cuvinte, cele mai bogate județe din țară. Pentru intervalul 20-25% iese în evidență Aradul, iar pentru intervalul 25-30% Bihorul.

Nu în ultimul rând, surpriza cea mai mare a acestui referendum a constituit-o probabil simetria aproape perfectă dintre voturile exprimate în mediul rural, respectiv cele din mediul urban: primele le-au depășit pe ultimele cu insignifiantul procent de 0,2%. Bazinul predilect al votanților conservatori, vulnerabili, manipulabili, mai mult sau mai puțin dogmatici nu (mai) este deci mediul rural, așa cum se credea în general până acum.

Interpretarea datelor: Lacan, Hegel, Marx, Sartre

Realitatea abruptă și neașteptată oferită de rezultatele acestui referendum a scurtcircuitat efectiv ordinea simbolică în interiorul căreia funcționau comod echivalențele, șirurile de semnificații pe care eram obișnuiți să le exprimăm până acum. La modul general, principalele două șiruri de semnificații de care suntem articulați ar fi *ruralitate-sărăcie-religiozitate-intoleranță-incultură-conservatorism* (reacționarism), respectiv *urbanitate-dezvoltare-laicitate-toleranță-cultură-progresism*. Așa cum putem constata, aceste serialități simbolice au fost puternic zguduite de rezultatul electoral al referendumului, permițând, fie și la modul efemer, sesizarea realului nud, aproape traumatic, necircumscriș simbolic. Acest real de sorginte lacaniană este mai dinamic și mai plin de agenție în raport cu interpretările aproape standardizate care i se oferă în prezent (mă refer, de exemplu, la scrierile lui Slavoj Žižek). Subiectul lacanian este un loc gol, vorbit de numele-tatălui ca loc al Celuilalt, al inconștientului, la care avem acces sub forma legii, a interdicțiilor cotidiene, lege a cărei proveniență ar fi deci mult mai arbitrară și mai puțin rațională decât considerăm în mod uzual. În același timp, subiectul lacanian este supradeterminat simbolic, aspect care oferă deci inconștientului un ascendent constitutiv asupra eului pretins rațional, nimic altceva decât o pojghiță subțire și găurită care înfășoară pulsionile sinelui, sine care este

la rândul lui o sumă de dorințe și fantasmе canalizate simbolic. Asta nu înseamnă însă că subiectivitatea este anulată de un determinism implacabil. Înseamnă mai degrabă că destinul subiectului se joacă în astfel de momente de zdruncinare simbolică (displacement), când tăieturile dintre echivalențele simbolice sunt puse în mișcare, permițându-i subiectului să se re poziționeze, într-un orizont de oportunitate politică redus de altfel, în moduri mai cuprinzătoare².

În același timp, referendumul și rezultatele sale trebuie abordate în termeni concreți. Dar a gândi concret, o știm de la Hegel, înseamnă a vedea lucrurile nu izolat, ci ca verigi mediate și mediatore în cadrul unui întreg concentric, având diferite straturi de inteligibilitate. Adică: pentru a putea interpreta în mod adecvat datele referendumului, trebuie să mergem cu mult dincolo de ele, dincolo de empirism, de experiența care nu înseamnă nimic în absența a ceea ce Hegel numește conceptul său specific, în absența unui orizont de înțelegere și de semnificație care o face în primul rând posibilă că experiență. Experiență pentru un anumit lanț de echivalențe simbolice, pentru un anumit tip de discurs, experiență care trebuie să devină conștientă, altfel spus, de normativitatea particulară care o subîntinde.

Pe cale de consecință, privite concret, adică spiritual, cum ar spune Hegel, în plenitudinea lor, lucrurile se prezintă cam așa: avem de-a face cu o răsturnare care schimbă datele etice (politice) ale problemei, în sensul că

raportul dintre potențialitățile cu valențe universale ale statului (categoriile sociale) s-a modificat, purtătorii progresului nemaifiind neapărat clasele urbane (proletariatul, intelectualitatea, mica burghezie, marea burghezie, rămășițele aristocrației rentiere); clasa rurală s-a dovedit a fi flexibilă și și disruptivă chiar în raport cu prezenta ordine simbolică. Vechiul cantitativ preluat necritic de-a lungul generațiilor pare că s-a negat pe sine într-un calitativ superior, fapt care antrenează un nou raport al potențialităților și implicit o nouă configurație etică (politico-simbolică).

O scurtă precizare: deși Hegel este un gânditor fără îndoială religios, religiozitatea hegeliană este mai degrabă filosofică, preluând din teologie teleologia și oferindu-i un conținut nou, sub forma conceptului, nu a gândului simplu, a reprezentării vide, lipsite de conținut. Altfel spus, religia e importantă în epoca modernă mai degrabă la nivel moral, individual, nu la nivel etic, politic, deoarece adevărul religios este prin esență indivizibil și nedispus la compromisuri, compromisuri care sunt esențiale pentru înțelegerea și perpetuarea modernității ca rezonabilitate ameliorabilă. Când statul se preocupă de moralitatea propriilor cetățeni, așa cum a încercat statul român să procedeze, prin intermediul referendumului, se umple de ridicol: statul are ca obiect predilect de activitate dimensiunea publică, etică a cetățeanului, nu pe cea morală, individuală și în cele din urmă arbitrară. Dacă un stat pretinde ipotetic moralitate din partea

propriilor cetățeni, adică încredere în propriile instituții, acesta își sabotează menirea sa de stat, pentru că încrederea în instituțiile sale se câștigă sub forma unui plebiscit permanent, nu se impune³.

De la întregul hegelian, arena potențialităților universalizante intra, trans și interstatele ajungem fără prea mari eforturi la clasă, la Marx. Iar o observație crucială a lui Marx este că structura socială (baza economică, forțele și relațiile de producție care structurează ansamblul social) se schimbă mai repede decât suprastructura (cultura, politica), aceasta din urmă rămânând deci perpetuu defazată. Adică, relațiile economice și sociale se transformă înaintea sistemului nostru de interpretări/reprezentări, înaintea ideilor noastre despre ele, idei care sunt astfel inevitabil conservatoare⁴. Idei care calificau drept progresiste clasele urbane, în timp ce clasa rurală era întotdeauna susceptibilă cel puțin de reacționarism.

Deoarece această ordine simbolică a fost invalidată, se cuvine să luăm în calcul clasele sociale nu numai din punct de vedere al raporturilor pe care le întrețin, ci și din punct de vedere al compoziției interne a acestora. Ajunși aici, putem observa că tranziția post-comunistă a modificat profund structura claselor sociale din mediul urban: mica burghezie (pătura de jos a angajaților din multinaționale, bănci, micii funcționari, inginerii) a crescut numeric, dar a pierdut ca pondere din averea socială și a scăzut deci ca forță politică; marea burghezie (managerii

de rang înalt din multinaționale, directorii companiilor de stat), principala deținătoare a capitalului național, și-a extins și diversificat afacerile și, odată cu ele, și influența politică, lucrând mai ales împreună cu reprezentanții capitalului internațional, și mai recent încercând să scape, fără prea mult succes, de sub tutela acestora; aristocrația rentieră aproape că a dispărut din punct de vedere a filiației cu vechea aristocrație, dar rândurile sale subzistă datorită membrilor marii burghezii care aleg să devină rentieri și să își protejeze astfel averile și proprietățile de competitivitate vorace, respectiv de fluctuațiile și turbulențele inerente pieței; intelectualitatea, reprezentată astăzi mai degrabă de cadrele didactice din mediul preuniversitar și universitar, deoarece tehnocrații și funcționarii sunt distribuiți între mica și marea burghezie, este la rândul ei scindată ca clasă – stratul superior al universitarilor aspirând la statutul de mare burghezie – și depolitizată progresiv datorită condiției sale dependente și a sindicatelor cu rol mai degrabă ornamental care se presupune că i-ar apăra drepturile.

Ce se întâmplă însă cu marea clasă cu potențial generic, proletariatul? Edificat sub comunism și distrus aproape integral în postcomunism, proletariatul își supraviețuiește, preponderent sporadic, prin intermediul angajaților din industria grea, respectiv cea ușoară, având deseori o activitate productivă intermitentă, divizată între perioadele în care lucrează în țară, respectiv perioadele în

care își desfășoară activitatea în străinătate. Muncitorii din construcții, muncitorii sezonieri din agricultură și bandantele reprezintă exemplele cele mai elocvente. Lor li se adaugă tot mai numeroșii muncitori sezonieri din statele asiatice, angajați de capitalul național sau internațional care operează pe teritoriul României cu salariul minim pe economie și cu contribuții sociale reduse sau inexistente.

Dacă proletariatul clasic s-a transformat radical, dar nu a dispărut, se observă în schimb o proletarizare accelerată a tuturor celorlalte clase, cu excepția mării burghezii și a aristocrației rentiere, deși penultima este dependentă la rândul său de venituri pe care le obține sub forma salariilor și a bonusurilor. Colapsul nivelului de trai și al infrastructurii în postcomunism (în 2001 de exemplu, nivelul de trai din Republica Moldova se situa la un sfert din nivelul de trai din 1989), combinat cu emergența unui capitalism comprador, în cadrul unui context general de acumulare primitivă, a condus la apariția unor categorii de salariați tot mai vulnerabili, cu sindicate tot mai slabe și tot mai puține, aflați la dispoziția discreționară a unor patronate deloc empaticе, deloc sensibile la nevoile și temerile angajatului de rând.

În ce măsură mai există însă o clasă rurală? În mai mică măsură decât există proletariatul, aș risca să spun. Clasa rurală este mai internaționalizată probabil, prin intermediul migrației sezoniere și permanente, decât clasele urbane. Dar asta nu înseamnă nimic altceva decât o pură

strategie de supraviețuire. Familiile din mediul rural care nu au cel puțin un membru care lucrează în străinătate sunt, de departe, o raritate. În aceste condiții, interacțiunea cu Occidentul a produs o înțelegere și o acceptare sporită a diversității, dar aceasta este marginală în raport cu problemele structurale din mediul rural, care rămân în continuare presante. Iar o problemă preponderent suprastructurală ca drepturile minorităților sexuale este, pentru clasa rurală, una pur exotică, deconectată de realitatea și de mizele care o animă: pentru tinerii socializați în Occident, nu mai este scandaloasă, iar pentru bătrânii rămași acasă să aibă grijă de casă și de nepoți efectiv nu există, pentru că nu au avut contact cu ea până acum.

Dacă această clasă rurală este mult mai internaționalizată decât ni se părea până acum, clasele urbane sunt și ele internaționalizate, dar nu numai din interior spre exterior, cum se întâmplă în cazul clasei rurale, ci și dinspre exterior spre interior. Mă refer aici la influența politică și culturală în ascensiune a comunităților neoprotestante, invers proporțională cu ponderea lor socială, pondere care devine tot mai vizibilă prin integrarea unor vectori de opinie neoprotestanți în Partidul Național Liberal (PNL). La nivelul dezvoltării postcomunismului românesc, ascensiunea comunităților neoprotestante devine inteligibilă în contextul retragerii traumatice a statului și a atacului violent demarat asupra ideilor de comunitate și de solidaritate de către capitalismul individualizant, agresiv-moralizator. La

fel cum nu mai par atât de scandalos-nedemocratice, de ofensator-culturale nici ascensiunea populismelor de extrema dreaptă, a naționalismului, xenofobiei și antisemitismului care desigur, au existat și au fost încurajate tacit sau chiar explicit și în cadrul discursului național-comunist predecembrist, dar care au explodat pur și simplu după 1989 nu datorită acestuia, așa cum le place anticomuniștilor vehemenți să argumenteze, ci datorită capitalismului amenințător și disruptiv, care pune sub semnul întrebării aproape orice idee de solidaritate și ataca neconținut statul, parazitându-l în aceeași măsură pentru a îi extrage resursele pe nimica toată și raportând voit pierderile în sectorul public, nu în cel privat, pentru a-l discredita. În contextul crizei economice din 2008, ale cărei efecte, mai ales sociale, nu le-am depășit, genul acesta de ideologii nedemocratice cunoaște un reviriment îngrijorător.

În sfârșit, putem asezona toată această analiză de clasă cu idei sartriene ca praxisul, grupul și serialitatea. Orice ansamblu social și, în cadrul lui, orice clasă, este compusă, conform lui Sartre, din serii și grupuri. Grupurile se nasc din serii și, mai devreme sau mai târziu, recad la nivel de serialitate. Seriile reprezintă conglomerate sociale aglutinate de un set de practici care le este impus din exterior și care le reifică, amorțindu-le conștiința politică. Ocazional însă, în condiții politice și sociale de cotitură, cum este și cea de astăzi, produsă în urma referendumului, seriile produc grupuri reduse ca dimensiuni, dar articulate în

urma unui praxis conștient și asumat în relația lui cu întregul. Un astfel de praxis, ne spune Sartre, fidel fenomenologiei sale specifice, este transcendență imanentă: este transcendent deoarece prin intermediul lui își desfășoară posibilitățile idea de libertate, iar aceasta, știm de la Kant, este, alături de nemurire și de divinitate, o idee care ține de rațiunea pură, de metafizică. Este în același timp immanent, deoarece pornește de la tipuri de activități concrete, cotidiene, constitutive pentru (re)producerea respectivului grup. Pe măsură ce elanul transformator, revoluționar, scade, grupul se reintegrează în serialitate, deoarece nu poate exista dincolo de voința practică a membrilor săi. Aici devine inteligibilă critica sartreană a rațiunii dialectice: dialectica este vizibilă numai din interiorul grupului, nu și a serialității, așa că idei mărețe de genul revoluției proletare sunt o absurditate incomensurabilă: nu există un praxis uniform care să îi unească pe toți membrii unei clase; clasa este mai degrabă o sumă de serialități inerte, sporadic, efemer și accidental politizate sub forma grupurilor⁵.

Din perspectiva discuției de față, întrebarea sartreană pe care ne-o putem pune este următoarea: cum să ne aflăm, așa cum se clama înaintea referendumului, în fața unei revoluții (neo)conservatoare și a unei rate de participare oscilând între 35 și 65% din numărul alegătorilor, majoritatea din mediul rural, când clasa rurală există mai degrabă ca un retard suprastructural, nu ca praxis militant,

sfâșiată fiind între numeroase serialități naționale și internaționale? Din acest punct de vedere, clasele urbane, mai închegate fiind, și mai puțin afectate de satisfacerea nevoilor de bază, au putut produce grupuri neoprotestante, neo-legionare, autohtonist-ortodoxiste, grupuri resorbite acum în interiorul serialităților din care au ieșit, dar al căror praxis reacționar poate fi reactivat cu ușurință în viitor, existând deja numeroase semnale în acest sens.

Concluzii: a cui discreditare? Democrație, ideologie, juisare

Dincolo de sentimentul de euforie al unor liberali și progresiști, și a proaspăt redescoperitei încrederi în popor a acestora, același popor care era susceptibil până deunăzi de a ne rearunca direct în Evul Mediu pentru că, nu-i așa, dacă am fi supus la vot învârtirea pământului în jurul soarelui și legea gravitației, modernitatea științifică nu s-ar fi dezvoltat niciodată – se impune practic o reevaluare a relației dintre marile partide (Partidul Social Democrat – PSD, Partidul Național Liberal – PNL) și propriul electorat, respectiv o reevaluare nu atât a relației Bisericii Ortodoxe Române (BOR) cu proprii enoriași, ci o reevaluare a ponderii politice reale a acesteia.

Referendumul a reprezentat practic un test pe care neoprotestanții și BOR, de obicei inamici ireconciliabili, l-au pus la cale pentru a sonda ponderea politică a electoratului conservator cu propensiuni autoritare.

Dincolo de riscurile asumate de neoprotestanți prin asocierea cu BOR, cu ortodoxismul, și, într-o optică geopolitică mai largă, cu valorile efectiv neofasciste ale eurasianismului rus, aceștia au urmărit și urmăresc în continuare implementarea în România a ideologiei neoconservatoare americane, pas cu pas. Principalii protagoniști ai acestui demers de acolo provin, de acolo își primesc finanțarea. Ceea ce confirmă din plin ipoteza lansată cu un deceniu în urmă de către Didier Chaudet, Florent Parmentier și Benoît Pélopidas în excelenta lucrare, tradusă și în limba română și intitulată *Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și în Rusia*⁶ – cum că neoconservatorismul american și eurasianismul rus sunt de fapt ideologii imperialiste în primul rând și naționaliste de abia în al doilea rând, care împărtășesc același militantism și urmăresc obiective geopolitice identice.

În cazul nostru, cele două ideologii și-au dat mâna tacit și reticent pentru a impune o încălcare flagrantă a drepturilor omului în numele unei tradiții fantasmatică și autoritare, și au suferit un eșec răsunător. Problema parteneriatului civil între persoanele de același sex este, în România contemporană, o problemă mult prea exotică și prea supra-structurală pentru o țară în care jumătate din populație este plătită cu salariul minim pe economie, sănătatea și educația sunt într-o stare deplorabilă, infrastructura la fel, iar emigrația a atins locul doi în lume, după Siria, un stat aflat în plin război civil și pe teritoriul căruia se întâlnesc

interese internaționale substanțiale, potențând desigur acest conflict.

S-a speculat cum că reprezentanții minorităților sexuale ar fi plătiți de ONG-uri străine, că ar fi vârful de lance al marelui capital internațional pentru a abate atenția de la problemele reale cu care ne confruntăm, cum ar fi, de exemplu, problema resurselor de gaze din Marea Neagră aflate în pericolul de a fi vândute la prețuri neverosimil de mici capitalului internațional. Acest lucru este o exagerare, dar conține un sâmbure de adevăr în măsura în care promovarea aparent ostentativă a drepturilor minorităților într-un climat multicultural de factură postmodernă riscă să accentueze mai degrabă particularitățile grupurilor defavorizate, oricare ar fi ele, în detrimentul unității lor anti-hegemonice. Chiar și așa, România este departe de Occident în această privință, iar recunoașterea parteneriatului civil pentru minoritățile sexuale nu ar fi decât un pas înainte în lărgirea noțiunii de drepturi ale omului, drepturi la care nu trebuie să renunțăm ci, așa cum afirma Marx, să le extindem pentru a depăși până la irelevanță originea lor burgheză, egoist-individualistă. În plus, voci reprezentative ale minorităților sexuale nu au ocolit în spațiul public deloc problema resurselor naturale ale României, chiar dacă nu au prioritarizat-o în măsura în care alții ar fi dorit să o facă.

Deși referendumul ar fi fost validat, cu 30%, 35%, chiar și 65%, cum s-a anticipat, cei care au abordat problema din unghi „progresist” s-ar fi grăbit să adopte o atitudine demo-

protectivă, nu democratică, argumentând că poporul trebuie salvat de el însuși, altfel alunecă inevitabil pe pante politice nedemocratice, la fel cum, în logica leninistă, syndicatele nu ar fi capabile decât să reproducă la nesfârșit ordinea capitalistă existentă. Am pus cuvântul „progresist” în ghilimele deoarece este utilizat în prezent într-un mod cât se poate de ambiguu. Conotația peiorativă pe care i-o atribuie și conservatorii, și o parte a stângii, provine din simplul fapt că majoritatea celor care au argumentat în favoarea reglementării parteneriatului civil între persoane de același sex și au participat ca observatori la referendum au fost membri ai partidului Uniți Salvăm România (USR) și membri ai mișcării #rezist. Pusă în acest fel, problema se clarifică: dreapta i-a criticat pe liberali pentru stridența cu care au apărat pretinsa derivă morală a societății, iar stânga pentru ipocrizia lor fulminantă, în măsura în care viziunea lor politică tehnocrat-neoliberală este lipsită de empatie socială și reproduce, sub forma anticorupției sterile și vehemente, clișee anticomuniste provenite din cea mai neagră perioadă a tranziției, anii 1990. În capcana aceasta a picat însă și o parte a stângii social-democrate care, înfricoșată inițial de ceea ce a perceput ca fiind fondul popular antidemocratic al poporului, a ajuns ulterior să îl descopere în toată splendoarea lui proemancipatoare. Ambele ipostaze propun fie o respingere pripită, fie o idealizare romantică a noțiunii de popor, un termen umbrelă care din

punct de vedere sartrean, așa cum am constatat deja, nu are niciun sens.

Nu m-aș grăbi să trag concluzia că referendumul a probat falimentul clasei politice actuale, și că marile partide cum ar fi PSD sau PNL nu se mai pot baza pe propriile electorate. Referendumul a fost doar o problemă conjuncturală pentru aceste electorate, lipsite de miză structurală reală. În probleme de fond, rețelele teritoriale de partid vor funcționa și în continuare bine mersi, așa că optimismul îmbătător al noilor partide politice este cu siguranță prematur. Praxisul întâi, rezultatele pe urmă. Sunt de acord însă că PNL este într-o situație mult mai delicată decât PSD, partid de care s-a apropiat ideologic foarte mult, fapt care ar putea crea confuzii costisitoare în rândurile electoratului liberal.

BOR se află la rândul ei într-o situație delicată, ponderea sa politică relevându-se ca fiind cu mult sub așteptări. Să sperăm că acest lucru va accelera procesul de secularizare și va conduce la o separare mult mai clară și mai pronunțată a bisericii de stat, mai ales din punct de vedere financiar. Să sperăm, în același timp, că enoriașii care s-au pronunțat pentru familia definită ca uniune legală între un bărbat și o femeie nu vor fi desconsiderați, tratați condescendent și catalogați ca pepinieră a reacționarismului. Deși surprinzător de mulți dintre ei nu fac parte din clase defavorizate, poate chiar mai bine de jumătate, aceștia au dreptul la propria socializare politică, la propriul traseu de descoperire a atitudinilor și practicilor democratice. Așa cum spunea

Hegel în *Principiile filosofiei dreptului*⁷, cel mai grav se înșală un popor atunci când este înșelat de el însuși. Iar în cazul acesta, numai de înșelare nu a fost vorba, ci de dialectică pozitivă.

În sfârșit, referendumul ne-a oferit ocazia să redescoperim într-un mod proaspăt, plin de semnificații, argumentul lacanian Kant + Sade. Kant – nicio societate nu poate exista și prospera în absența unei ordini legale auto-instituite, dar această ordine nu poate angaja subiecții politici numai în calitate de cetățeni, ci și în calitate de persoane private, dispunând de câte un inconștient, de pulsuni ale sinelui, sexuale și nu numai, traduse prin simptome pe care eul rațional nu și le poate explica și de cele mai multe ori ajunge să le sublimeze; și deoarece juisarea trebuie să aibă loc, iar cetățeanul nu poate fi complet, responsabil și autentic în absența dorințelor și a fantasmelor sale constitutive (Sade), rezultă că ordinea legală trebuie înțeleasă și ca ceea ce Lacan numește nume-al-tatălui, ca sursă a autorității despotice a tatălui hoardei primitive freudiene, asasinat de proprii copii din cauza tiraniei sale insuportabile și reinventat apoi, datorită indispensabilității sale politice, sub forma statului⁸.

Inconștientul și sexualitatea sunt mult mai importante decât considerăm în mod uzual, și ne „vorbesc” periodic prin intermediul unor simbolistici discursive care la rândul lor, dacă îl ascultăm pe Lacan, își au originea în irațional. La urma urmelor, celebra carte a lui Murray Edelman, *Politica*

și utilizarea simbolurilor⁹, statutează foarte clar că, deși putem distinge între simboluri referențiale (raționale, argumentative – constituția de exemplu), respectiv simboluri de condensare (afective, iraționale, pasionale, mistice – exemplele sunt nenumărate aici), la nivelul practicii politice simbolurile de condensare predomină, ba chiar le înlătură cu totul pe cele referențiale. În cazul referendumului nostru, s-a făcut risipă de simboluri de condensare, din partea tuturor taberelor implicate în acest demers.

Democratizarea politică este deci nu incompletă, ci disfuncțională în

absența democratizării juisării. Iar asta înseamnă acceptarea juisării tuturor adulților cu discernământ, o acceptare deschisă, relaxată, firească. Pentru că atâta timp cât ne vom rușina de propria juisare, ne vom rușina și vom trata cu ostilitate și juisarea celorlalți. Iată, dincolo de factorii ideologici, economici, sociali și politici, baza psihanalitică a derapajelor antideocratice. Iată marea lecție a lui Lacan. Iată ce a avut de spus cu această ocazie Lacan cel din Kant + Sade, via Hegel, Marx și Sartre.

Note

- ¹ Într-o formă de lucru, acest text a fost publicat pe platforma *Baricada.org* în data de 10. 10. 2018, cu un titlu diferit: „Când realitatea ne distruge miturile. O filosofie politică a referendumului pentru familie”, <https://ro.baricada.org/referendum-familie-mituri/>.
- ² Jacques Lacan, *Écrits. The First Complete Edition in English*, traducere de Bruce Fink, W. W. Norton & Company, New York, London, 2006.
- ³ G.W.F. Hegel, *The Science of Logic*, traducere de George di Giovanni, Cambridge University Press, Cambridge, 2010; Hegel, G.W.F., *On Christianity. Early Theological Writings by Friedrich Hegel*, traducere de T.M. Knox, Harper Torchbooks, New York, 1961.
- ⁴ Karl Marx, *Capitalul. Critica economiei politice*, traducere colectivă, vol. I („procesul de producție al capitalului”), Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957.
- ⁵ Jean-Paul Sartre, *The Critique of Dialectical Reason*, vol. I, („Theory of Practical Ensembles”), traducere nespecificată, Verso Books, New York, 2004.
- ⁶ Didier Chaudet, Florent Parmentier și Benoît Pélopidas, *Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și în Rusia*, traducere de Gabriela Șiclovan, Editura Cartier, Chișinău, 2008.
- ⁷ G.W.F. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, traducere H.B. Nisbet, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- ⁸ Lacan, *op. cit.*, pp. 645-668.
- ⁹ Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, traducere de Ruxandra Nechita, Editura Polirom, Iași, 1999.

Bibliografie

- CHAUDET, Didier; PARMENTIER, Florent; PÉLOPIDAS, Benoît, *Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și în Rusia*, traducere de Gabriela Șiclovan, Editura Cartier, Chișinău, 2008.
- EDELMAN, Murray, *Politica și utilizarea simbolurilor*, traducere de Ruxandra Nechita, Editura Polirom, Iași, 1999.
- HEGEL, G.W.F., *Elements of the Philosophy of Right*, traducere H.B. Nisbet, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- HEGEL, G.W.F., *On Christianity. Early Theological Writings by Friedrich Hegel*, traducere de T.M. Knox, Harper Torchbooks, New York, 1961.
- HEGEL, G.W.F., *The Science of Logic*, traducere de George di Giovanni, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- LACAN, Jacques, *Écrits. The First Complete Edition in English*, traducere de Bruce Fink, W. W. Norton & Company, New York, London, 2006.
- MARX, Karl, *Capitalul. Critica economiei politice*, traducere colectivă, vol. I („Procesul de producție al capitalului”), Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957.
- SARTRE, Jean-Paul, *The Critique of Dialectical Reason*, vol. I, („Theory of PracticalEnsembles”), traducere nespecificată, Verso Books, New York, 2004.